

ՀՐԱՆՈՒՇ ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ

ՀՈԳԵՎԱՐՔԻ ԵՎ ՀՈՒՅՍԻ ՁԱՀԵՐ

*Փոթորիկի պես քալել կուզեմ: Արդարությամբ բեռնավոր
Արշալույսին հուրերուն տակ՝ հողը մերկ է ու ծարավ...*

(Սիամանթո, «Ասպետին երգը»)

Հողի վերքը բազմադարյան է և շարունակվում է դեռ լսվել նրա տնքոցը... Հողը հառաչում է ցավից: Շատ-շատերին է իր գիրկն առել, և հոգին լցված է ցավով: Դարեր շարունակ հողը ներկվել է արյամբ, բայց դարձյալ կանաչ ոստ է ծլարձակել մոխիրներին սևացած ու արյունով սնուցված ու ջնարակված հողից:

Հոգնած է հողը հայրենի, բայց մեծերի ծնունդը միշտ էլ լինում է անսպասելի ու անասելի հրճվանք պատճառում նրան: Արգասաբեր է այն հողը, որից ծնվում են գավակները՝ մաքառման երգը շուրթերին: Նրանցից էր Ատոմ Յարճանյանը, որը պիտի երգեր երգը Հույսի ու Սպասման, վրեժի և մաքառման... Սիամանթո... մի մեծություն, որը ճիշտ ժամանակին հայտնվեց արևմտահայ գրականության երկնակամարում ու բերեց իր երգը, երգը նորօրյա և թողեց հայ գինվորին երգելով մեռնելու պատգամը:

Բանաստեղծ լինելը ամենադժվար կոչումն է: Դանիել Վարուժանը մոր և բանաստեղծի դերը ներկայացնում է այսպես. «Մայր ըլլալ և բանաստեղծ ըլլալ միննույն բանն է. երկուքն ալ արյունով կբաժանվին և կ'անմահանան ուրիշ էակներուն մեջ. մին կ'ապրի տասի մեջ, իսկ մյուսը՝ միլիոններուն»¹: Սիամանթոյի երգը ապրեց հայի երակներում: Նրա բանաստեղծական աշխարհը բազմազան է և ներքին հզորություն ունի: Այդ հզորությունը նկատել է անգամ Թալեաթը՝ ասելով, որ Յարճանյանի յուրաքանչյուր բանաստեղծություն մի բանակ կշարժի: Նրա ստեղծագործության հզորության մեջ թաքնված էր հայրենիքի ցավը, հայի արյունը, բայց այդքանի հետ մեկտեղ հույսի արթնացումը, նաև պայքարի կոչը: Նրա առաջին գիրքը՝ «Դյուցազնորենը» լույս է տեսել 1901 թ., որտեղ պատկերված էր դյուցազունների ծնունդը և պայքարը: Սիամանթոն, յուրացնելով ժամանակի համաշխարհային պոեզիայի ստեղծագործական հայտնությունները, սիմվոլիզմի շրջագծում օգտագործեց Նարեկացու պատկերային համակարգի տեսիլային- սիմվոլիկ կառուցվածքը:

«Դյուցազնորենով» մեր առջև բացվում է յուրօրինակ և հետաքրքիր բանաստեղծական մի աշխարհ: Բռնակալության ներքո ճնշված ժողովրդին ծանր օրերի հույսն ու սպասումն է բերում Սիամանթոն: Այս շարքը, որը պարունակում է վեց բանաստեղծություն, իր ամբողջության մեջ ներկայանում է որպես պոեմ: Յուրաքանչյուր բանաստեղծություն մյուսի շարունակությունն է: Այս շարքի համար որպես բնաբան ընտրված է Ռիգ Վեգայի. «Որքան արշալույսներ կան, որ տակավին դեռ չեն ծագած ...» խոսքերը: Այո՛, արշալույսները նոր պիտի ծագեն և դրա համար առաջնահերթ էր հույսի հայտնությունը Սիամանթոյի կողմից և Հույսը գրվեց մեծատառով:

¹ Դ. Վարուժան, Յարճանյանի քերթություն, Երկեր, 3-րդ հ., 1987 թ., էջ 161:

Հայ քնարերգության մեջ ասպարեզ է իջնում ռոմանտիկ գրողի և ռազմերգողի կերպարը: Ճիշտ է, «Դյուցազնորենում» Միամանթոն դիմել է չափազանցությանը, նա տիտանական մեծություն է հաղորդել նահատակներին և հերոսներին, բայց բերել է նաև հաղթանակի ճանապարհը ցույց տվող ժողովրդական կամքի պատգամը:

Թեև շատ է տառապել հայ ժողովուրդը, բայց վիշտը չի հյուծել հայ մայրերին, և նրանց արգասաբեր արգանդից ծնունդ պիտի առնեն քաջերը հրաձին: Մաքառումի այդ օրերին, թեկուզ ցավը մնա հայի երակներում և տառապանքը փոխանցվի դարերին, դարձյալ չպետք է մոռանալ պարտքը:

Եթե կուգես, Տառապանքը, դարերուն համար, քանդակե.

Բայց մի՛ մոռանար, Անոր աչվըներն ու բերանը ու հոգին տարփորեն,

Ընդվզումի ստինքներուն կարկառելու ...:

Սերունդների առջև իր պարտքն ուներ կատարելու «ողջակիզներու սպիտակ տղան»: Թեկուզ լինի այդ մահվան ճանապարհ, բայց հայոց զավակները միայն պիտի «հաղթանակի կամարներուն վրա արձանանան»: Միամանթոյի ասելիքը աստիճանաբար բացահայտվում է.

Ու դեռ մայրեր կան, արգասաբեր ու հերարձակ,

Որ վերը, վրաններուն մեջը դաշտավայրին,

Իրենց հուռթի ու լայն ու լուսավոր կողերուն տակ,

Մեր վաղորդայնները նորեն փառավորելու համար

Մոլեգին դյուցազուններու կարմիր երկունքը կապրին...

Ուրեմն, մոտ է արշալույսը ու պիտի քայլենք նոր ճանապարհով: Բայց մի՞թե հեշտությամբ է տրվում պայծառ առավոտը, չէ՞ որ դրան հասնելու համար պայքարել է պետք:

Հույսը դառնում է գործի սկիզբը: Ինչպես նկատել է Ռուբեն Սևակը. «Ով որ կյանքին հավատքն ունի՝ երկնքեն բռնվելու չվան մ'ունի: Ով որ Հաղթության հույսն ու երջանկության սերն ունի. ան իր ուսերուն վրա երկու թևեր ունի, ան հողեն չի վախենար»²: Իրոք, հույսն ու հավատն են դարեր շարունակ փրկել հայ ժողովրդին օրհասական վտանգից. հույսով ապրելը հաղթանակի կեսն է և պայքարը՝ հաղթանակ: Իր ռոմանտիկական շնչով և լավատեսական հոգով Հայաստանի ապագան է ներկայացնում բանաստեղծը: Նախ աստվածացնում է հսկաներին, առաքյալներին, որոնք անմահացել են հեռավոր դարերում, ովքեր իրենց արյունն են տվել, որպեսզի փրկվի մի բուռ մնացած հայոց աշխարհը.

Ու երբ, գիշեր մը, անձնագոհումներու եղերական ժամը վրանիդ ինկավ,

Դուք ազատության ճանապարհները մեզի համար հարթելե հետո,

Ձեր ձեռվրներով, ավաղ, մեր անկարեկիռ նայվածքներուն դիմաց՝

Ձեր վաղվան խարույկները պատրաստեցին...

Ուրեմն փառք և օրհնություն՝ ն ձեզի...

Եկող սերունդները պիտի շարունակեն նահատակների անցած ճանապարհը, թեկուզ այն լինի տատասկոտ.

Ձեր աստվածացումը օրհներգելով պիտի երիվարեն, ահավասի՛կ

Ով գիտե, դեպի ո՞ր հաղթանակները կամ դեպի ո՞ր պարտությունները

² Ռ. Սևակ, Բժիշկին գիրքեն փրցված էջեր, Երևան, 1985 թ., էջ 318:

փառավոր...
(«Աստվածացում»)

Հայ մայրերի կերպարը միակ ոգևորող խթանն է հանդիսանում. միակ ոգևորիչ ուժն ու հավատը տառապանքի մեծ օվկիանոսում: Ինչպես Հիսուսը կրեց տառապանքի խաչը, այնպես էլ հայ մայրերը շարունակում են լուռ կրել մեծ տառապանքն ու վիշտը: Շարունակ իրենց ուսերին տարել են հայոց ցավը, սակայն միշտ հայացքն ուղղել են Աստծուն, աղոթել լուռ և հույսով ապրել՝ սպասելով նոր բացվող արշալույսին...

Ցավից ու տառապանքից է ծնվում ըմբոստացումը և հայոցորդիները պիտի առաջ գնան՝ տանելով հաղթանակի դրոշմը:

Մա դրոշմ՝ եղավ ձեր հայրերու Հաղթանակին,
Ու ձեր քայլերն շտապելու և հոգինիդ դեռ փոթորկելու համար
Ոսկեշեփորիս ունկնդրեցեք, որ շունչիս մեջեն մեր վրեժը պիտի հանեն...

Առաջ են մղվում «ըմբոստացումի զավակները»՝ հաղթանակի հույսով արբած: Այս կռիվը սրբազան է, որովհետև ժողովրդի լինելիության խնդիրն էր դրված: Մահանում են վիրավոր մարտիկները՝ հաղթանակ բառը շուրթերին:

Ճակատամարտը տեղի է ունենում գիշերը, որը ներկայացվում է որպես չարագույժ գիշեր, որի ընթացքում կատարվում է արյունահեղություն, բայց այդ արյունը պիտի բերի «արծաթյա առավոտը»: Արծաթյա սիմվոլը մաքրության, լույսի, պայծառ ապագայի խորհրդանիշն է, որն էլ պայմանավորված է դյուցազունների հավաքական ուժով և ձայնը՝ հայության ոգին, շարունակում է նրանց զգուշացնել.

... ինձի հետևեցեք, դեպի քավությունը աս մրրկոտ ջուրին՝
Որ մեր հայրերուն դիակներովը բեռնավորված
Իր արհավիրքեն զանոնք անչափ ատեն աս ապառաժներուն

դիմացը կփշրեր...

Ու պիտի շարունակվի այս ձայնը հնչել դարերի խորքից, որպեսզի արևը միշտ պայծառ լինի Հայոց երկնակամարում:

Իսկ մայրերը ... ու սպասում են մայրերն իրենց զավակներին, սպասում են հերոսներին դափնեպսակներով պսակելու և օրհնելու համար:

Զավակնե՛ր, նախ մեզի մոտեցեք, վասնզի չի գիտենք որ
Ձեր հոգնած ու խռովյալ ու հաղթական
Ճակատներն ազատաբեր հերոսի,
Այլևս հիմա մեր մայրական լուսեղեն ծոցերուն,
Հանգչեցնող քաղցրությանցը պետք ունին...

(«Հանգրվանը և վաղորդայնը»)

Միամանթոյի ստեղծագործական նվաճումների բարձրագույն արգասիքը հանդիսացավ նրա նոր հատորյակը՝ «Հոգեվարքի և հույսի ջահեր», որը, ինչպես նշում էր Արշակ Չոպանյանը, «ամենեն շքեղ, ամենեն տոհմիկ, ամենեն ուժեղ էջերեն մեկն էր»: Այս հատորում ավելի ցայտուն է ուրվագծվում հայկական, ազգային ողբերգությունը: Այստեղ առաջնահերթը ցավի նոր որակն է, որը ոչ միայն ազգային է, այլ ավելի շատ՝ համամարդկային: Այս անցումը հոգեբանորեն ճիշտ է ներկայացրել Դ. Վարուժանը: Նա ներկայացրել է ոչ միայն Միամանթո բանաստեղծին, այլև՝ կովող մարտիկին:

«Քերթողը նման է այն մարտիկին, որ բոցավառ թափով մը կ'սկսի կռվիլ և նախ խառնուրդին մեջ չի զգար այրուցքն իր ստացած հարվածին՝ մինչև որ ան հանգչի վիրավորին խանդի հետ՝ զգացնելով սուր ցավը և կորուստը: «Հոգեվարքի և հույսի ջահերը» հետո միայն երևան եկող այդ ցավն էր՝ խառնված զարհուրանքով»³: Թեև գիրքը լույս է տեսել 1907թ., սակայն արմատները տանում են մեզ դեպի 1897թ.: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ «Հոգեվարքի և հույսի ջահերը» թեմատիկորեն կապված է առաջին գրքի՝ ձեռագիր տետրակի «Ցավերուն ցավեն» հետ: Այդ գիրքը մնաց ձեռագիր և չտպագրվեց, իսկ այդ տետրում տեղ գտած բանաստեղծությունների մի մասը ներառվեցին նոր գրքի մեջ: Կային մի շարք բանաստեղծությունների վերնագրեր, սակայն չկային տեքստերը /»Աքորված խաղաղություն», «Թաղում»:

«Ցավերուն ցավեն» տետրում առաջին բանաստեղծությունների տրամադրությունը շատ մոայլ էր: Չարագույժ գույների մեջ զգացվում էր մահվան սառնությունը: Հոգեվարքի պահն էր, իսկ հոգեվարքը ամենադաժան պահերից է, որն ավելի է խորացնում ցավը. ցավը դառնում է գերագույն:

- Հոգեվարք, ճշմարիտ ապրած պահ,- այսպես կարելի է բացատրել, որը շատ հարազատ է Սիամանթոյին: Նա ապրել է այդ դաժան մղձավանջը հիվանդության ժամանակ: Սիամանթոն ոչ միայն զրկանքների մեջ է ապրել և տառապել, այլ նրան այցելել է հյուծախտը, որը հայ գրողների անբաժան ընկերն էր: Այդ մասին վկայում է Ռ. Սևակը, որն ակնատեսն է եղել այդ դաժան մղձավանջի.

Անկյուն վտիտ երիտասարդ մը կտենդեր, կողոպար, կհագար...⁴

Նա զգացել է այդ տառապանքը, որից ծնվել է տառապանքի գիրքը.

Վերջալույսի և մահաջերմի այս ժամուն

Ագռավներու եղերավոր երամներ մեռելաձայն,

Մտածամքս և վաղորդայնքս գերեզմանները

Տառապող մարդու վերջին խոսքը կողբերգեն ... ցավով:

Տենդի մեջ գտնվող հիվանդը հիշում է իր մանկությունը, հեռվում գտնվող հայրենի աղբյուրները, երկինքը և ցավը կեղեքում է հոգին.

Ըսե՛ք, ըսե՛ք, ո՞վ պիտի բերե հիշատակներուս

Այն բաժակ աստվածային աղբյուրներեն մը ջուրը կենսաբար:

Հայրենիքի սառը ջուրն է ուզում, թեև մահը, կանգնած ուսերին, ցանկանում է լռեցնել սրտի ձայնը: Սակայն վտանգի մեջ գտնվող հայրենիքի ցավը ավելի զորեղ է գտնվում. այն ստիպում է մաքառել և դուրս գալ ճգնաժամից: Ու հոգեվարքի պահին ծնվում են հույսի ջահերը, որը մահվան մեջ նշմարում է կյանքի և արթնացնում է վերադարձի հույսը:

Ինչպես Դ. Վարուժանի, Մ. Մեծարենցի, այնպես էլ Սիամանթոյի մոտ մահվան տագնապը արագացնում է ստեղծագործությունների ծնունդը, մեծ լարումների պահերին տաղանդն ավելի է բոցավառվում:

Այս շարքի վրա մեծ է նաև սիմվոլիզմի ազդեցությունը:

Սիամանթոն սիմվոլիզմի միջոցով ավելի է ընդգծում հայրենիքի տառապանքը, ավելի տեսանելի դարձնում անդունդի եզրին հայտնված հայրենիքի կերպարը: Ամբողջ

³ Դ. Վարուժան, Յարճանյանի քերթությունը, երկեր, 3-րդ հ., էջ 157:

⁴ Ռ. Սևակ, Բժշկական գրքեն փրցված էջեր, Չմեռնելու համար:

պոեզիան լցվում է մարդու, կյանքի և բնության հանդեպ ունեցած մեծ սիրով:

Միամանթոն Սորբոնի համալսարանում ուսանելու տարիներին ուսումնասիրել է արևմտանվորոպական գրականությունը, հատկապես Մորիս Մետեռլինկին, որը շատ հոգեհարազատ էր երիտասարդ բանաստեղծին: Նա քաջածանոթ էր նաև Պոլ Վեռլենի, Էմիլ Վերհարնի, Ստեֆան Մալամեի գրականությանը: Ճիշտ է, ազդեցություններ կան, այդ չենք կարող ժխտել, բայց նաև այդքան սրտամոտ խորհրդապաշտ Մետեռլինկը չէր կարող Միամանթոյի գրական ուղենիշը լինել, քանի որ կար դժբախտ Հայաստանը, հայրենիքի մեծ սերը:

Միմվոլիզմի ազդեցությունը կրել է նաև Մեծարենցը, թեև հպանցիկ, բայց իր հոդվածներից մեկում հայտնում է, որ այս մեթոդը անբնական է, և որ այն հակում ունի անտեսելու մարդկային կյանքի հարաբերությունները, նաև բնության երևույթները: Այդ մասին գրում է նաև ռուս բանաստեղծ և սիմվոլիստ Կ. Բալմոնտը: Ըստ նրա՝ ռեալիստները տարված են իրական կյանքով, որից բացի ոչինչ չեն տեսնում, իսկ սիմվոլիստներն էլ տարված են լոկ իրենց երազանքով՝ կտրված իրականությունից: Իսկ Օսկար Ուայլդը այսպես է բնութագրում. «Իրականում արվեստը մի հայելի է, որն արտացոլում է բնավ ոչ իրական կյանքը, այլ նրան, ով նայում է հայելուն»:

Միմվոլիստներին հատուկ է մենության և փախուստի տրամադրությունները, որը արտահայտվել է Վ. Տերյանի պոեզիայում: Իսկ Միամանթոյի պոեզիայում բոլորովին այլ ձևով է արտահայտվում սիմվոլիզմը: Ճիշտ է, առկա են սիմվոլիզմի պոետիկայի որոշ ձևեր, բայց Միամանթոն հիմնականում խորացավ պատկերի մեջ՝ ընթերցողին տանելով հայոց վշտի մեծ ծովը՝ դեպի սարսուռների աշխարհը:

Հոգեվարքի մորմոքումները և հույսի ջահերը

*Գիտե՞ք թե ինչ ստեղծում և արյունի
հեղեղներ են, ով բարեկամ հոգիներ,
Որ այսօր իմ հայրենիքը որբի և ցավերի
սգավորի աչքներուս մեջը կարտահոսվին...
(«Մեռելոցի օր»)*

Միամանթոյի երգերը ծնվել են արյունով ոռոգված դաշտերից, մոխրացած շենքերից և յուրաքանչյուր տողում պատկերված է մահ, արյուն, կոտորած, կոտորած...

«Հոգեվարքի և հույսի ջահեր» ... այս գիրքը ամբողջովին տոգորված է անսահման ցավով: Թեև սկզբից մինչև վերջ պատկերված է պայքարը ու մահվան ճիրաններում կեղեքվող ժողովուրդը, թեև նույն թեման է շոշափվում առաջին գրքից սկսած մինչև վերջ, սակայն, կա միօրինակությունը, որը Միամանթոյի համար ոչ թե թերություն է դառնում, այլ՝ առավելություն. յուրօրինակ պատկերումը տեսանելի է դարձնում հայրենացավը: Հենց պատկերման եղանակով ցասման և վրեժի շունչն է արթնանում ընթերցողի հոգում. «Եվ հոգին յուրահատուկ տառապանքներով գալարուն, փոխնիփոխ երերուն հոգեվարքի և հույսի ջահերու մեջ, կը հնչեցնե մահվան տեսիլք, ավերումի գիշեր, թաղում, արյուն, անդրշիրիմյան աղաղակներ»⁵:

⁵ Վ. Փափազյան, Պատմություն հայ գրականության, գիրք 2-րդ, Կ. Պոլիս, 1914, էջ 144:

«Հոգեվարքի և հույսի ջահերում» պատկերված է ժողովրդի հուսախաբությունը, ողջակեզը և իրադարձությունների կտրուկ շրջադարձը: Կյանքը ահավոր գեհեն էր դարձել, ամենուրեք դիակներ, սարսափներ և մահվան անձայրածիր թագավորություն:

Այս շարքը սկսվում է «Մահվան տեսիլք» բանաստեղծությամբ, որը նրա առաջին քերթվածքն է եղել՝ գրված 1898 թ. «Կոտորած» վերնագրով: Այն ասես որպես ահագանգ է հնչում.

Կոտորած, կոտորած, կոտորած...

Քաղաքներուն մեջ և քաղաքներեն դուրս...

Մահվան սարսափների մեջ ալեկոծվում է բանաստեղծի հոգին: «Ավերում, գիշեր, արյուն» են սպառնում Հայոց աշխարհին: Տագնապ, մահ առաջացնող ուժգնությամբ անընդհատ կրկնվող այս երկու տողերը ստեղծում են արհավիրքի պատկերը.

Գիշերուն մեջ արյուններուն ալիքը կրարձրանա

Ծառերուն հետ շատրվանները ուրվագծելով...

Ահավոր դժոխքի մի պատկեր է, դանթեական անդառնալի ուղի և թվում է՝ դժոխքն ու դրախտը փոխել են իրենց տեղերը: Չար ոգին սավառնում է Հայոց աշխարհով՝ թողնելով մարդկային զոհեր, և ավելի սարսափազդու է դառնում տագնապը: Այդքան արյուն տեսնելով՝ թվում է՝ հոգիները ևս խելագարվել են ու ճնշում են ահասարսուռ ձայներով.

Օ, մի մոտենաք, մի մոտենաք, մի մոտենաք

Չրլլա որ մոտենաք գերեզմաններուն և ծովուն,

Կարմիր ջուրերուն վրա նավեր կնշմարեն հեռուն,

Մեռելներու կուտակումներ անոնց մեջ կան,

Ու ցավեն գալարվող ալիքներուն վրա

Գանգեր ու սրունքներ ինձի կերևան...

Մահվան տեսիլքների է վերածվում ճանապարհը և Սիամանթոն հուսահատվում է: Հուսահատվում է, որովհետև ծանրանում է հոգեվարքը և աստիճանաբար վերածվում է մահվան.

Մտիկ ըրեք, մտիկ ըրեք, մտիկ ըրեք,

Մահաձայն ոռնումը զարհուրյալ շուններուն,

Հովիտներեն ու գերեզմաններեն ինձի հասնող.

Օ, պատուհանները փակեցեք և աչքներնիդ ալ,

Կոտորած, կոտորած, կոտորած...

Այս տողերում նաև զգացվում է անխոս մեղադրանքը լուռ մնացած աշխարհի հանդեպ և պատկերների նման կրկնումը, ներկայացնում է կատարվող ոճրագործությունը:

Կոտորած, կոտորած... այս կրկնությունները ավելի են ահագնացնում սարսափազդու պատկերները: Չարագործությունները կատարվում են գիշերով: Մեծարենցի մոտ գիշերվա պահին ծնվում էին գեղեցիկ պահեր, ինչպես.

Գիշերն անուշ է, գիշերն հեշտագին...

Սիամանթոյի մոտ, սակայն, գիշերը չարագույժ է: Ամեն անգամ գիշեր բառի հետ մեկտեղ նշմարվում է աճյունների պաղ ֆոսֆորային փայլը, որի արտացոլքը անընդհատ հիշեցնում է բարբարոսի կատարած ոճրագործությունները:

Հուսահատ է բանաստեղծը՝ լեցուն անհուն վշտով, և ասես ամբողջ աշխարհն է բռնած անծայրածիր վշտով, և անամոք է վերքը: Եվ մրսում են մարդիկ, ոչ թե ցավից, այլ հոգեկան սառը տենդն է պատել նրանց... Կործանվում է գեղեցիկը...

Հուսահատ բանաստեղծը սեր էր ցանկանում երգել, գերվել բնության հրաշալիքներով, բայց ինչպե՞ս, երբ իրական կյանքը միայն արյունով է ողողված, երբ Արարատի գույնն անգամ բոսորագույն է դարձել.

*Բայց այսօր, բայց այսօր, ես այս ամենուն առջևեն,
Մարսափահար և աչվրներս փակած կփախչիմ...
Վասնզի գիտեմ որ բոլոր արշալույսները նվիրական հողին,
Տարիներե ի վեր մեր արյունեն են կարմիր...*

(«Արյուն»)

Բանաստեղծի դերը ամենածանրն է. բանաստեղծի երգը ժողովրդի հոգուց է, իսկ ժողովրդի ցավը՝ բանաստեղծինը:

Հոգեվարքի իրիկուն... ծանր իրիկուն... Տառապանքը խորացնում է հոգեվարքը և հնչում է կարապի երգը.

*Հոգիիս մեջ այրի կարապ մը կտանջվի,
Ու հոն նոր թաղված մեռելներուն վրա.
Աչվներես վար՝ արյուն- անձրև կտեղա...*

(«Աղոթք»)

Կարապի մահը ամենահուղիչն է. այն էլ՝ գիշերվա խավարի մեջ: Կարապը հրաժեշտ է տալիս կյանքին և վերջին անգամ, այո՛, վերջին անգամ երգում է իր հրաժեշտի երգը.

*Հոգեվարքի ճիչերով վար ինկան.
Եվ խավարչտին գիշերն անհունորեն ամայացավ.
Ու մենավոր ու արյունոտ լուսնկային հետ,
Մարմարյա անշարժ ու բյուրավոր արձաններու պես՝
Մեր հողին բոլոր մեռելներն իրարու համար աղոթքի ելան:*

(«Աղոթք»)

Միամանթոյի ստեղծագործություններում միասին են հանդես գալիս հուսալքումն ու հույսը, թախիծն ու ցավը, տառապանքն ու տագնապը: Միշտ նույն տագնապով է տրոփում բանաստեղծի սիրտը: Ռուբեն Զարդարյանն ասել է. «Նույն ինքն ցեղին երազն է, որ կը բոցավառի, ցեղին կարմիր հոգին է, որ կը սավառնի, ցեղին հառաչն է, որ կթավալի այս քրմական բանաստեղծին քերթվածքներուն մեջ...»⁶:

Միամանթոն գիշերուգոր մտածում է կեղեքվող հայրենիքի մասին և ելք է փնտրում՝ անելանելի վիճակից դուրս գալու համար:

«Գրական ասուլիսների» բանախոսներից մեկը գրում է. «Միամանթոն բանաստեղծ ըլլալէ առաջ մարդ է, բառին ամբողջ առումով... մարդ է Ատոմ, ուրեմն և իր օր-

⁶ Ա. Յարճ. «Հոգեվարքի և հույսի ջահեր» Ռ. Զ-ի առաջաբանը, էջ 143:

բանը, իր հայրենիքը սիրող: Օ, ան կատաղորեն հայրենասեր է»⁷:

Անվերջ կրկնվող սարսափներից ուժասպառ բանաստեղծը սպասում էր դարձյալ հույսին. անհուն բերկությանը լցված հարցնում է ինքնիրեն՝ ե՞րբ պիտի գա հույսը, ե՞րբ պիտի լուսավորվի հայի ուղին, ո՞ր ծովերով և վերջապես ե՞րբ պիտի ժպիտ ցուլա հայի դեմքին, ե՞րբ պիտի մաքրվեն հայի արցունքները... Բանաստեղծը հույսով սպասում է մոխիրներից բարձրացող անթառամ ծաղիկներին.

*Ժպիտե այրի ցեղը վերջապես կանաչ պիտի հագնի և դառնասիրտ
թշնամին՝ սև:*

Ու հետո «ցնծության և հույսերու կարմիր ջահերը» պիտի վառվեն: Ու ողջ ժողովուրդը գթություն է հայցում, բայց ու՞մից...

Հարց, որը մնում է անպատասխան: Գթություն են հայցում Աստծուց, մեծ պետություններից, բայց բոլորն էլ լուռ են: Անհուսության շունչ կա, հոգնություն՝ պատերազմից և արյուններից: Բանաստեղծը Բարձրյալից հայցում է, որպեսզի հեռացնի ոճրագործի սուրբ հիվանդների գլխից, և խնդրում է խաղաղ հոգեվարք՝ աքսորներում տառապողներին: Ու սպասում են, սպասում հավատով, սպասում «սպիտակ ու երբեք չի հասնող» ողորմությունը, որին կարոտ է մնացել հայը տարաբախտ... Հուսալքման պահին երևան է գալիս «հերոսակերպ ուրվականը», որը վրեժ է գոչում, ուրեմն ցավը տառապանքի մեջ գեղեցկանում է, այո՛, ցավը գեղեցկանում է. թեև հնչում է տարօրինակ, բայց ծնվում է պայքարը և հաղթանակը.

*Ընկե՛ր, խորտակե խաչդ սա քու հոգնած և ապաժամ քնարիդ հետ
Եվ գլուխդ հողաթմբիս՝ մտիկ ըրե շիրիմներեն հասնող աղաղակին.
Գիտցի՛ր, ոչ մեկ հույս կմեռնի և ո՛չ մեկ գարուն կթառամի այստեղ
Ապագայի ամեն արև մեր ընդերքներուն մեջեն է, որ թավալելով կանցնի,
Եվ կյանքի ամեն գաղափար մեր արահետներեն է, որ դեպի ձեզ կհառնե...
Մեր կոպերը արտասուքի տեղ զարհուրանք է, որ կարտահոսեն...*

(«Անդրշիրիմյան աղաղակ»)

Յուրաքանչյուր հերոս ծնվում է թափված արյան գինը առնելու համար: Հայաստանը փորձում է ապացուցել համայն աշխարհին, որ մշտական վշտերի մեջ թաղված չի մնալու, այլ վրեժից ծնվելու է նոր մանուկ Վահագնը, որը բերելու է փրկությունը.

*Ու սուրա, սիրելի՛ս, պերճորեն, զվարթորեն, կտրիճորեն սուրա
Հոն, ուր ես գաղափարիս և գաղափարիդ համար առավոտ մը, արյունիս
մեջեն ինկա...*

Բանաստեղծի հոգում ծնվում է երգելով մեռնելու գաղափարը: Դեմ հանդիման են կանգնում հայրենիքի զինվորն ու բանաստեղծը: Նրանց երկուսի ցավն էլ նույնն էր. նրանք երկուսն էլ նույն մտքերով էին տարված, որովհետև նրանք «ճակատին վրա ցավի և բարության ծաղիկներ ունեին»:

Բանաստեղծ ու զինվոր... Ի՞նչու է Սիամանթոն հատկապես ընտրել բանաստեղծին և կողքին էլ՝ զինվորին:

Դարեր շարունակ բանաստեղծությունը եղել է հայ ժողովրդի հոգու արտացոլքը, բանաստեղծների երգերում է հավերժացել ժողովուրդը՝ իր լավ ու վատ գործերով:

⁷ «Գրական ասուլիսներ», Կ. Պոլիս, Զ, էջ 12:

Բանաստեղծը իր կրակե խոսքերով տարել է հաղթանակներ, արքաներ է գերել ու զինվորներին ուղարկել մարտի դաշտ: Հավերժ անբաժան են երգն ու զինվորը: Զինվորը վերջին հրաժեշտն է տալիս ազգի տառապյալ բանաստեղծին, ստանալով իր հոգու երգը՝ սլանում է դեպի մարտ: Նրանք կոչված են ծառայել հայրենիքին, բայց տարբեր է նրանց դերը: Մեկը կոչված է՝ «ցեղին ցավը» թղթին հանձնելու և դարերին փոխանցելու, իսկ մյուսը՝ «ցեղին երգը» շուրթերին՝ զոհվելու:

*Եվ դուն սա մաքրափայլ թերթերուդ վրան ցեղին ցավը և ցեղին ուժը
բանաստեղծե*

Ապագա սերունդներուն և մեր անցյալին տխրությանն ի նվեր.

*Ես որք մըն եմ և ըմբոստ մը մնաս բարյավ, կորուստյալներս փնտրելու
կ'երթամ...*

Քո երգերեդ երգ մը տուր ինձ, ես երգելով կուզիմ մենիկ...

Ցեղին ցավը սուր է դնում կտրիճի ձեռքին, այն սուրը, որ միայն մերկ վիճակում է ցույց տալիս իր գործությունը: Այն ինչքան պատյանում մնա, այնքան ժանգը կպատի, իսկ ժանգը միայն ամոթ ու նախատիք է, և սուրը «մերկության մեջ միայն կրնա աստվածորեն գեղեցկանալ»: Վախկոտին ասում է սուրը, իսկ կտրիճի ձեռքին հաղթանակի երգ է ցայտում կայծերի հետ մեկտեղ: Մի պահ մարտիկը կարկամում է.

Արդյո՞ք ստրուկի, թե՞ հաղթողի արյունս է, որ քու վրադ պիտի ցուլա...

Երկմտանքը միայն մի պահ է տևում, իսկ հետո անմիջապես փոխվում է տրամադրությունը.

Մերկացիր, մերկացիր, մերկացիր, օրերուն օրն է, ով իմ սուրս ավետավոր...

(«Սուրիս կայծերուն առջև»)

Զինվոր, սուր, երիվար... հայրենիքի պաշտպաններն են նրանք: Ասպետի երազանքն է հրաբաշ նժույգ ունենալը, որը միայն հաղթանակներ է բերում.

Ես քայլերուդ գերին եմ, ով դուն որդիդ մորիկներու,

Արագաթո՞ղի չ երիվար, քինախնդիր պիտի սուրաս,

Ես ապարդյուն դադարը ցատումներովս կատիմ,

Կատարները մեզի են և հաղթանակը քուկդ է...

(«Ասպետի երգը»)

Ոչ մեկը չի կարող հետ պահել երիվարին ու հեծյալին, որոնք միասին նոր արշավայիններ պիտի բերեն հեռվից: Ծննդավայրի կարոտն է խեղդում նրան, բայց կանգ չեն առնում.

Ծննդավայրիս դրախտային ծմակներեն պիտի անցնիս,

Բլբուլին խոսքը, բլբուլին խոսքը կուզեի խմել...

Վարդին բուրմունքը տարիներ պանդխտորեն երազեցի...

Կարոտ ունիմ, կարոտ, բայց մի՛ կենար, կանգ մի առնեք...

Միամանթոն իր ժողովրդի ցավի հետ մեկտեղ շոշափում է նաև չարագործ մարդու խնդիրը: Մարդու խնդիրը միշտ էլ մտահոգել է բոլոր բանաստեղծներին: Մարդը բանական էակ է, բայց որտեղի՞ց է այդքան չարություն կուտակվել նրա մեջ:

Ինչու են անընդհատ պատերազմներ մղվում, արյունահեղություններ լինում և այս ինչուների շարքին վերջ չկա: Հովհաննես Թումանյանը իր քառյակներում ևս այս

հարցն է արծարծում, բայց մարդու էությունը չի փոխվելու, որովհետև «Հազար դարում հազիվ դարձավ մարդասպան», և քանի որ աշխարհում ամեն բան նույնն է, քանի դեռ մարդը մարդուն հոշոտող է և օրենքները՝ լուծ ու խարազան, ապա փոքր ժողովուրդների կեղեքումը դեռ կշարունակվի.

«Մարդակեր գազան մարդը դեռ եկար էսպես կմնա...»

(«Հոգեհանգիստ»)

Սակայն, առաքելությունը հային բնորոշ է. ինչքան էլ տառապանք ու ցավ ենք տեսել, մեր ճանապարհները լուսավորվել են հույսով, և պիտի պահպանենք լույսը: